

Det blodigaste seklet

Historikern Eric Hobsbawm utövar vidsträckt inflytande, den som råkar läsa dagspressens övliga kolumner kan inte undvika att snubbla över honom. Stefan Lindgren berättar om slutvolymen i hans *magnum opus*.

Civila på flykt. I alla länder utom USA har de civila offren för 1900-talets krig varit fler än de militära. I april 1945 flyr Königsbergs invånare undan den framryckande Röda armén.

Hur långt tillbaka sträcker sig vårt historiska minne? Finns det något som hindrar västvärldens regeringar från att idag upprepa misstagen från depressionen på 30-talet? Begriper beslutsfattare och journalister varför skotten i Sarajevo 1914 kunde utlösa världskrig? Har de kompetensen att undvika en upprepning? Svaren på frågorna är nedslående. Den samhälleliga, politiska minnesförmågan (vi talar inte om individer) omfattar högst några decennier. Den som inte vill dela den kollektiva minnesförlusten bör läsa *Ytterligheternas tidevarv* av britten och historikern Eric Hobsbawm (född 1918) med rötterna i 30-talets radikala Cambridge.

Saklitteratur

Eric Hobsbawm
Ytterligheternas tidevarv.
Det korta 1900-talet
Öv. Lena Lundgren
Rabén & Sjögren, 1996

Boken utgör en magnifik avslutning på en serie populärhistoriska verk: *Revolutionens tidevarv, 1789-1848*, *Kapitalets tidevarv, 1848-1875* och *Imperiets tidevarv, 1875-1914* (alla på Tidens förlag). En åldrande historiker som upplevt det mesta själv ger sin personliga bild av 1900-talet. Som 15-åring blev han åskådare till nazisternas maktövertagande i Tyskland, kompisarna deltog i den franska *maquisen* och han var i Moskva när Stalin dog. Här framträder för ovanlighetens skull historikern som en människa av kött och blod. Hobsbawms förlutna som jazzrecensent verkar ha gett honom känsla för historiens synkoper och disharmonier.

Få stater - i Europa bara Storbritannien, Sverige och Schweiz - har under 1900-talet undgått ändrad revolution som inbördeskrig och utländsk ockupation. 1900-talet är det mest mördska århundradet av alla. En beräkning talar om totalt 187 miljoner döda i krig och massaker. Krigen har grundligt ändrat karaktär, från att ha varit begränsade och rituella möten på slagfält till att inrikas på folkmord. I alla länder utom USA har de civila offren för 1900-talets krig varit fler än de militära.

Om 1 500 artilleripjäser räckte för Napoleon att vinna slaget vid Jena 1806, så tillverkade Frankrike i början av första världskriget 10 000 vapen om dagen. I ett enda slag, slaget om Verdun, stupade en miljon man. I andra världskriget förlorade de flesta krigförande länder på den euroasiatiska kontinenten 4 procent eller mer av sin befolkning. Jugoslaviens förluster var hela 17 procent.

Första världskriget fick till följd att tio nya stater uppstod i Europa.

De nationella konflikter som idag sargar kontinenten är "de gamla misstagen i Versailles som än en gång hämnar sig", menar Hobsbawm. Separatismen på Balkan, i Transkaukasien och i Baltikum är alla fenomen som inte existerade eller kunde existera före 1914.

En annan konsekvens var den ryska revolutionen, som Hobsbawm ser överraskande positivt på. Den oblodiga revolutionen (några hundra i döda och sårade) lade grunden för en snabbindustrialisering som lyfte den östra halvkontinenten. Från att ha stått för 5 procent av världens industriproduktion 1929 nådde Sovjet på tio år upp till 18 procent. Dessutom avskaffades arbetslösheten. Sovjets exempel hade stor dragningskraft och politiker över hela världens varnade för statlig planering, såväl i Storbritannien som i Hitlertyskland, där fyraårsplaner infördes efter sovjetrysk modell.

Demokratierna prövades

Det blev inte sovjetssystemet utan världskrisen och den påföljande högervändningen av politiken, som blev demokratiernas största prövning. Börskraschen på Wall Street 1929 ledde snabbt till att världshandeln sjönk med 60 procent och många jordbruks- och industrigrenar lamslogs helt. Under åren närmast den stora kraschen följde de flesta regeringar en direkt kontraproduktiv krispolitik, inriktad på att med deflation försvara guldmyntfoten, strikt hålla en balanserad budget och ensidigt skära i kostnaderna. Det förvärrade och förlängde krisen. I Tyskland drev ministären Brüning en panisk inflationsbekämpning till priset av massarbetslöshet, vilket direkt spelade Hitler i händerna.

Tar man världen som helhet fanns det ca: 35 demokratiska re-

geringar år 1920. 1938 var antalet nere i 17 och 1944 i 12. Genom en serie kupper hade bl a 10 regimer i Latinamerika störtats. Ingen enda demokratisk regering störtades av en vänsterkupp. Ett fåtal länder förblev demokratier rakt igenom det korta 1900-talet, i Europa blott England, Finland, Irland, Sverige och Schweiz.

Fascismens karaktär

Hobsbawm gör ett intressant försök att ringa in fascismens karaktär. Varken nationalismen eller antisemitismen var bärande element i fascismen, menar han. Dem kunde man ha eller mista. Goebbels' nazism var klart internationalistisk, inriktad på en alleuropeisk nyordning, som visar generande likheter med dagens EU-projekt. Och Mussolinis fascism var till att börja med inte alls antisemitisk. Det enda Europas nazister egentligen hade gemensamt var "en allmän känsla av tysk hegemoni".

Hobsbawm polemiserar samtidigt mot den marxistiska teorin om att fascismen direkt skulle ha burits fram av stora kapitalintressen, även om han medger att fascismen var till "viss fördel" för stora företagen. Vissa moderna tyska historikers version, att fascismen var en reaktion på Sovjetregimens brutalitet, underkänner han som en eftertänkslös teori. Den ekonomiska krisen (i Tyskland hyperinflationen 1923) drev medelklassen till Hitler medan de arbetslösa gick vänsterut. 85 procent av det tyska kommunistpartiets medlemmar var 1933 arbetslösa.

Än av ironierna i detta märkliga århundrade var att oktoberrevolutionens bestående resultat blev att rädda sin motståndare, kapitalismen, sammanfattar Hobsbawm. Stalin slungade in de ryska folkmassorna i kampen mot Hitler på

ett sätt som utan tvivel fällde avgörandet. Kommunismen räddade kanske också kapitalismen på ett annat sätt, tillägger han. Hotet från den framtvängda strukturreformer i väst, som gjorde kapitalismen utårdlig. Exempelvis fick vi i Sverige den allmänna rösträtten under direkt inflytande av oktoberrevolutionen.

Steg för steg har vi tvingats inse att guldåldern är slut, de regelbundna depressionerna och massarbetslösheten är tillbaka.

Den tredje fjärdedelen av århundradet, de blomstrande åren 1947-73, framstår för Hobsbawm ännu som gåtfulla. Allmänt hade man väntat sig efterkrigsdepression (så Gunnar Myrdal). I stället infann sig den längsta och mest ihållande serien högkonjunkturer som kapitalismen upplevt. Och ingen vet riktigt varför. Under detta kvartssekel omvandlades världen i grunden. Ett åttatusenårigt jordbruksamhälle avlöstes av ett samhälle där majoriteten arbetade utanför jordbruket.

Obetydliga skillnader

Skillnaderna mellan industrialiseringsstrategierna (planhushållningen och västmotellen) är i jämförelse med denna omvandling mer obetydliga än som allmänt antogs. Slumpvis valda länder på ömse sidor järnrådan, ta Bulgarien och Ecuador, hade långt mer gemensamt efter genomgången guldålder än före den. Tack vare guldåldern lämnar människorna detta sekel mera välnärda än de förfäder som gick in i det.

Slutackordet i Hobsbawms symfoniska berättelse är dystert. Steg för steg har vi tvingats inse att guldåldern är slut, de regelbundna depressionerna och massarbetslösheten är tillbaka. Balkankrisen visar att inte heller de europeiska storkrigens tid är ute. Konsekvenserna av Sovjetimperiets upplösning och pauperiseringen av dess befolkning är svåra att kalkylera men huvudsakligen negativa.

Kommunismens räddning

Man låtsas inte om andra drivkrafter än marknadens, trots att det inte finns några ekonomiska skäl till att inte lägga ner det franska jordbruket. När alternativen är borta framstår kapitalismens tillkortakommanden klarare, menar Hobsbawm. Och då kommer kanske kapitalismen, som tack för senast, att rädda kommunismen. Gamle Marx får rätt (igen). Kapitalismens arbetslöshet och depressioner är, som Schumpeter skrev, "inte tonsiller som kan behandlas för sig, utan de är liksom hjärtrytmen oskiljaktiga från den organism som drabbats av dem". En rå kapitalism i fritt fall får obönhörligen fördömande politiska följder. Demokratin har inte varit något grundtillstånd i världen, snarare ett undantag.

STEFAN LINDGREN

Thams tam-tam

Så har regeringen äntligen inlett debatten genom att låta Carl Tham döma ut valutaunionen på DN Debatt (29 januari). Kontrasten mot det hittillsvarande mumlet är så påfallande, att fler än riksbankschefen fick problem med trumhinnorna. "Unionens förverkligande upphöjs till en fråga om krig eller fred, EMU är en ödesuppgift. Det är just den sortens retorik och falska historiska analogier som fört nationer och hela kontinenter i olycka", skriver Tham. Det är vad James Connolly påpekade i *The Rotten Heart of Europe* redan 1995. Tydligen har detta arbete nu nått regeringskansliet.

De som upphörligen har talat om unionen som en fråga om krig eller fred är Helmut Kohl och de tyska socialdemokrater, som gått i skytteltrafik på Stockholm. Thams angrepp riktar sig tydligt mot tyska påtryckningar inför Maastricht II.

Inlägget ska rimligen ses som en skarp varning till Tyskland. Nästa gång talar Åsbrink klarspråk.

Hade Marita Ulvskog tyckt till om EMU, hade ingen reagerat. Men Tham tillhör den inre kretsen, hans utspel är kalkylerat. Hade Erik Åsbrink sagt samma sak, hade vi fått diplomatiska förvecklingar. Tham kan ju ha uttalat sin personliga åsikt, reträtten är fri. Mycket riktigt förklarar Åsbrink senare samma dag att han inte står bakom Thams uppfattning. Inlägget måste rimligen ändå vara en skarp varning till Tyskland. Nästa gång talar Åsbrink klarspråk.

I Welt am Sonntag den 29 december fick Wilhelm Hankel, prominent ekonom och sakkunnig på Världsbanken, frågan vad som var faran med valutaunionen: "Kapitalflykt", svarade han:

Man inser inte vilka oerhörda summor utländskt kapital som är placerade i tyska mark. 20 procent av världens valutareserver utgörs av mark. Det är nästan en halv biljon mark. Mer än 40 procent av alla tyska värdepapper är i utländsk ägo, det är ytterligare en halv biljon mark. Även om blott delar av detta kapital flyter ur landet, vilket vi måste räkna med, så utlöser det ett snabbt kursfall för euron.

Följden blir i tur och ordning kraftig inflation, räntestegring och förmögenhetsförluster för dem som inte kan gadera sig, småsparare och pensionärer. Effekten på näringsliv och arbetslöshet blir, givet utgångsläget, förödande. Dags för repris på 1923, alltså. Vad gällde det då? Krigsskadestånd och invalidpensioner. Vad gäller det nu? Det får vi inte veta.

En samvetsfråga: Tänker du ligga kvar i tyska statspapper när EMU går in för landning? På sig själv känner man andra.

KNUT CARLQVIST